

Horyzontalne

nierówności edukacyjne
we współczesnej Polsce

Alicja Zawistowska

Horyzontalne nierówności edukacyjne we współczesnej Polsce

Wydawnictwo Naukowe Scholar
Warszawa 2012

Recenzenci: prof. dr hab. Hanna Palska
prof. dr hab. Jan Poleszczuk
Redaktor prowadzący: Agnieszka Szopińska
Redakcja i korekta: Magdalena Pluta
Projekt okładki: Marta Kurczewska

Copyright © by Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012

ISBN 978-83-7383-545-0

Publikacja dofinansowana przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
ul. Krakowskie Przedmieście 62, 00-322 Warszawa
tel./fax 22 826 59 21, 22 828 95 63, 22 828 93 91
dział handlowy: jak wyżej, w. 105, 108
e-mail: info@scholar.com.pl
www.scholar.com.pl

Wydanie pierwsze

Skład i łamanie: WN Scholar (*Elżbieta Giżyńska*)
Druk i oprawa: Wrocławska Drukarnia Naukowa PAN

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział I	
Teorie nierówności edukacyjnych	13
1.1. Wykształcenie a struktura społeczna	13
1.1.1. Ujęcie holistyczne	14
1.1.2. Nierówności edukacyjne z perspektywy indywidualistycznej	21
1.2. Uwarunkowania decyzji edukacyjnych	32
1.2.1. Formy kapitałów edukacyjnych	32
1.2.2. Struktura instytucji oświatowych a wybory edukacyjne	38
1.3. Preferencje edukacyjne	43
1.4. Perspektywa badawcza	45
Rozdział II	
Orientacje empiryczne w badaniach nierówności edukacyjnych	51
2.1. Konceptualizacje badawcze	51
2.2. Od „szkoły osiągnięcia statusu” do schematu „przejść edukacyjnych”	52
2.2.1. „Szkoła osiągnięcia statusu”	52
2.2.2. Generacja przejść edukacyjnych	56
2.3. Empiryczne generalizacje z przełomu wieków	60
2.3.1. Pierwsze dziesięciolecie XXI wieku – nierówności edukacyjne w kontekście przekształceń instytucjonalnych	65
2.4. Podsumowanie	66
Rozdział III	
Nierówności edukacyjne od okresu powojennego do transformacji systemowej. Perspektywa przejść edukacyjnych	70
3.1. Społeczny kontekst dostępu do wykształcenia w okresie powojennym	70
3.1.1. Wykształcenie, dochód i pozycja społeczna w okresie powojennym	72
3.2. Hipotezy dotyczące okresu powojennego i przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych	74
3.2.1. Ustalenia empiryczne	75

3.3. Co się zmieniło, co zostało bez zmian?	
Nierówności na dwóch progach selekcji szkolnych	77
3.3.1. Schemat analizy	77
3.3.2. Zmiany w strukturze wykształcenia	78
3.3.3. Relokacja barier edukacyjnych	79
3.3.4. Szanse edukacyjne w zależności od pochodzenia społecznego i płci	82
3.4. Interpretacja stabilnych nierówności edukacyjnych	85
3.5. Podsumowanie	88

Rozdział IV

Przekształcenia systemu edukacyjnego po roku 1990.

Instytucje i społeczeństwo	90
4.1. Przekształcenia szkół średnich	91
4.1.1. Zróżnicowanie szkół średnich	93
4.2. Szczebel wyższy – od elitarności do umasowienia	96
4.2.1. Charakter przekształceń na szczeblu wyższym	98
4.3. Społeczny i gospodarczy kontekst podejmowania decyzji edukacyjnych na początku XXI wieku	102
4.3.1. Nierówności społeczne oraz zwroty z wykształcenia	102
4.3.2. Potoczna percepcja roli wykształcenia	105
4.4. Podsumowanie	108

Rozdział V

Selekcje horyzontalne na najniższym szczeblu.

Rezultaty eksperymentu naturalnego	109
5.1. Szkoły państwowe i prywatne w Polsce	110
5.1.1. Nierówności horyzontalne a typ szkoły	110
5.1.2. Środowisko dydaktyczne	111
5.1.3. Kapitał społeczny – hipoteza Jamesa Colemana	112
5.1.4. Struktura społeczna szkół publicznych i prywatnych	113
5.2. Źródła nierówności pochodzeniowych w wymiarze horyzontalnym	114
5.2.1. Ilustracja strategii podejmowania decyzji	116
5.3. Podsumowanie	120

Rozdział VI

Nierówności horyzontalne w szkole średniej.

Znaczenie kapitałów edukacyjnych	122
6.1. Podziały wewnątrzszczeblowe	123
6.1.1. Kapitały edukacyjne w badaniach empirycznych	125

6.2. Nierówności w kapitale edukacyjnym uczniów liceów, techników i szkół zawodowych w Polsce	127
6.2.1. Dlaczego dzieci słabo wykształconych rodziców trafiają do szkół zawodowych?	130
6.3. Wpływ szkoły i kapitałów edukacyjnych na osiągnięcia szkolne. Empiryczny test hipotez	131
6.3.1. Dane, sposób ich analizy oraz wykorzystane zmienne	131
6.3.2. Podziały pochodzeniowe w szkołach i znaczenie typu szkoły	133
6.3.3. Znaczenie kapitałów edukacyjnych a typ szkoły	136
6.4. Selekcje na drugim szczeblu a możliwości dalszej nauki	138
6.4.1. Możliwości dalszej nauki w zależności od typu szkoły średniej	141
6.4.2. Typ szkoły średniej a następny kierunek kształcenia	142
6.4.3. Szkoły średnie: zamknięta czy otwarta struktura	145
6.5. Selekcje horyzontalne w dwóch rzeczywistościach	145
6.6. Podsumowanie	148
Rozdział VII	
Nierówności horyzontalne na szczeblu wyższym	151
7.1. Trzy hipotezy wyborów edukacyjnych	152
7.1.1. Hipotezy dotyczące selekcji ze względu na płeć	157
7.2. Selekcje horyzontalne na studiach w okresie ekspansji edukacyjnej. Rola pochodzenia społecznego, płci i skłonności do ryzyka	159
7.2.1. Schemat analiz	159
7.2.2. Struktura pochodzeniowa między uczelniami i wydziałami	159
7.2.3. Decyzje edukacyjne w zależności od skłonności do ryzyka	165
7.2.4. Selekcje ze względu na płeć	167
7.2.5. Szanse wyboru kierunku studiów	170
7.3. Podsumowanie	172
Rozdział VIII	
Zróżnicowania horyzontalne ze względu na płeć na dwóch progach selekcji szkolnej	175
8.1. Społeczny kontekst awansu edukacyjnego kobiet	176
8.2. Struktura wykształcenia kobiet i mężczyzn w Polsce	177
8.3. Wybory edukacyjne na pierwszym progu	179
8.3.1. Struktura płci uczniów liceów, techników i szkół zasadniczych zawodowych	179
8.3.2. Wybory horyzontalne na szczeblu średnim	182
8.4. Wybory edukacyjne na szczeblu wyższym	183
8.4.1. Selekcje horyzontalne na studiach	184

8.5. Hipotezy awansu kobiet i trwałych preferencji w wyborze kierunku studiów	188
8.5.1. Preferencje kobiet i mężczyzn w wymiarze horyzontalnym	188
8.5.2. Hipoteza struktury systemu oświaty	191
8.5.3. Hipoteza pozytywnej dyskryminacji kobiet	193
8.5.4. Hipoteza wykształcenia jako polisy ubezpieczeniowej	194
8.6. Podsumowanie	198
 Rozdział IX	
Szkoła to nie wszystko. Nowe nierówności edukacyjne	200
9.1. Zajęcia pozaszkolne – interpretacje i zasięg problemu	200
9.2. Edukacja pozaszkolna jako narzędzie budowania przewagi edukacyjnej	202
9.3. Nierówności w dostępie do zajęć pozaszkolnych	203
9.3.1. Nierówności w dostępie do zajęć z zakresu przedmiotów szkolnych ...	206
9.3.2. Nierówności w dostępie do kapitału edukacyjnego po wyjściu na rynek pracy	209
9.4. Podsumowanie	211
Zakończenie	213
Literatura przywoływana	218
Publikacje GUS	228
Raporty	229